

SIMBOLURI DE FOR PUBLIC DEDICATE CINSTIRII MEMORANDIȘTILOR

VIRGILIU Z. TEODORESCU

„România întregită e datoare să cultive, în chip cuvenit și demn, amintirea fiilor mari și aleși, care prin muncă și jertfă, prin simțirea și entuziasmul lor, au contribuit mai mult și cu folos la realizarea aceea a idealului ce i-au călăuzit în viață și pe care l-au propăvăduit cu credință nestrămutată că va să fie ajuns urmarea cea mai firească a tot ceea ce ei însuși au săvârșit pentru binele și prosperitatea patriei și neamului¹.“

Alexandru Lapedatu

Mișcarea memorandistă a generat și a antrenat întreaga simțire românească la exprimarea năzuințelor pentru libertate și unitate națională. Din rândurile acesteia s-au afirmat luptători consecvenți și tenaci care, depășind toate vicisitudinile, au promovat prin toate mijloacele și formele de luptă pentru realizarea mărețelor obiective. Exemplu personal, spiritul de sacrificiu au fost apreciate ca atare atât de către contemporani cât și de către urmași. Faptelor lor le-au fost dedicate o serie de monumente care ele însele de la geneză și până în prezent, prin zbuțimata lor istorie, impuse a fi azi și în viitor cunoscută pentru ca prin exemplu ce-l degaja să se constituie element de mobilizare, de înaltă simțire patriotică.

Acum la moment de centenar al promovării memorandumului, evocarea acestor monumente poate oferi și un prilej de a ști ce am făcut și mai ales ce vom avea de făcut pentru cuvenita cinstire a acestor înaintași.

Precizăm de la bun început că în prezent nu avem un monument care prin amploare și realizare să se constituie sinteză a cinstirii momentului crucial, promotor al faptelor care au dus la marele act al Unirii din anul 1918. Se poate afirma că nu avem în vedere monumentul de la Lipova, județul Arad, la care vom face referință în curând. Ne referim predilect la acele locuri și acele momente în care s-au petrecut evenimente deosebite, remarcabile prin răsunetul lor în conștiința tuturor românilor. Avem în vedere localități ca Sibiu, Cluj ș.a., unde prin reuniunea conducătorilor Partidului Național Român (P.N.R.) au fost dezbătute și adoptate ideile ce s-au constituit textul acestui document precum și numeroasa participare a miilor de români ce au venit în Clujul

¹ Alexandru Lapedatu, *Scriseri alese, articole, cuvântări, amintiri*, Cluj, 1986, p. 35—36, nota 66: „Viitorul“, 3 iunie 1928;

anului 1894 pentru a exprima că sunt alături de cei care erau târați în judecăți pentru vina de a fi corifeii și purtătorii de stindard în lupta pentru propășire națională. Și să reținem că în toate aceste momente aspirațiile românilor nu afirmau și nu promovau acțiuni care să-i transforme din asupriți în asupritori.

După primul război mondial, după desăvârșirea unității naționale a tuturor românilor faptele memorandiștilor au revenit în atenția contemporanilor, determinând să lanseze o serie de inițiative prin care au preconizat cinstirea acelor care au fost participanți la actul Memorandumului. Într-un asemenea context locuitorii din zona Lipova au ridicat pe locul numit „La Rugă” o impresionantă cruce pentru a aminti viitorimii că aici românii din Lipova și împrejurimi au manifestat solidaritatea lor cu memorandiștii. Prin amplasament dominând zona colinară este remarcabilă de la mare distanță provocându-l pe cel care o privește să-și manifeste interesul pentru cunoașterea menirii ei. Inscripția ce se afla până în anii regimului totalitar, când a fost îndepărtată, definea concludent această menire. Ridicată prin subscripție publică, a fost sfințită în luna mai a anului 1933 în cadrul unor ample manifestări ce au reunit o numeroasă asistență care, prin prezență a exprimat voința de unitate și de apărare a actului de demnitate de la 1 decembrie 1918². Redăm textul inscripției, repetăm, astăzi încă lipsă de la locul cuvenit, considerând că ideile înaintașilor sunt de mare actualitate și tocmai de aceea impunând cu atât mai mult, reșezarea ca mesajul să fie pilduitor și pentru generațiile viitoare:

„În vremea aceea, trimis-a poporul Român din Transilvania și Banat o deputațiune de 300 în frunte cu Rațiu, Lucaciu, Coroianu, numită a Memorandumului, la Viena, la Împărat, ca să se plângă contra asupririi maghiare. Dar Împăratul nu o primea pe ea... Neprimirea ofensa poporul Român și-i făcu și mult bine: scurtă drumul Unirii pe care împărații din Viena nu-l puteau opri dar îl puteau încurca și întârzia prin omenie mai multă și arătat drumul cel fără ocol, istoric, pe care poporul român nu mai trebuia să întârzie să pășească luminat lui îndeajuns după Plevna și de steaua clară a Regilor României!... În Lipova atunci, un tânăr de 19 ani adună mii de țărani pe acest loc numit „La Rugă” și puseseră ei un jurământ de credință către Nația Românească. Și era acel jurământ în acel deal Schimbarea la față pentru cele ce trebuiau să se întâmple nu peste multă vreme. A doua zi, luat fost acel tânăr între baionete și dus la Timișoara să răspundă înaintea asupritorilor contra căroră el s-a sculat. Aruncat a fost apoi în temniți dar și vremea temnițelor trecut-a pentru jertfa mult mai mare pe care Neamul Românesc nu pregeta să o aducă, pe fiii săi cei mai buni, toată floarea tinerimii lui, pe altarul Unirii! Iar acel tânăr, din prigonit de atunci, ajuns-a sfetnic în conducerea Țării Românești ce-și mută hotarele la Curtici precum vestise el de mai înainte. Ridicatus-a această cruce prin subscripție publică în zilele Domniei Sale Regelui Carol II, al treilea în șirul Regilor întregitorilor de neam, pe locul unde în ziua de 28 Maiu 1892 fu rostit acel jurământ pe care Domnul l-a ascultat și l-a desăvârșit.

² Ion Lotreanu, *Monografia Banatului*, vol. I, Timișoara 1935, p. 242—243;

„Apără și păzește România! Auzi-ne Doamne... Biruința Regelui nostru asupra vrăjmașilor dăruiește și cu Crucea Ta păzește pe poporul Tău!“...

„În luna Mai 1933“.

În continuare vom prezenta câteva asemenea monumente făcând precizarea că ordinea este arbitrar adoptată, respectiv în succesiunea alfabetică a personalităților evocate.

*
* *
*

Orașul Timișoara și localitatea Hodoni cinstesc memoria lui VICENȚIU BABEȘ (1821—1907) avocat, profesor, ziarist, om politic din Banat, luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania, de mai multe ori deputat în Parlamentul din Budapesta. A fost unul din conducătorii P.N.R. din Transilvania.

La 22 noiembrie 1934 în parcul Scuder din Timișoara a fost dezvelit³ monumentul lui Vicențiu Babeș, bustul este o realizare⁴ a sculptorului Aurel Popp și a arhitectului Cornel Liuba, care a proiectat soclul executat din cuburi de granit. Dezvelirea⁵ s-a constituit un important prilej de cinstire din partea urmașilor. Remarcăm participarea la această manifestare a unor eminente personalități ale științei românești. Menționăm pe Grigore Antipa, G. Proca, Nicolae Gerota, Staicovici, Gheorghe Marinescu, Constantin Levaditti. Cu acest prilej, istoricul Alexandru Lapadatu, a ținut o cuvântare în care, evocând omul și faptele sale, a arătat participanților locul ce i se cuvine lui Vicențiu Babeș în Panteonul istoriei naționale.

Prin ambianța locului de amplasare, amenajarea acceselor, distribuția vegetației, ca și prin linia soclului și maniera realizării bustului turnat în bronz, lucrarea este o reușită ce onorează orașul Timișoara, obligându-i pe trecători la meditație și înțelegerea mesajului transmis de acest monument.

Aceleiași personalități, Cercul Juridic Bănățean din Timișoara a preconizat și realizat⁶ actul de cinstire în comuna natală, localitatea Hodoni, prin aducerea osemintelor din străinătate și depunerea lor în nava bisericii, precum și prin dezvelirea unui bust realizat de sculptorul Romul Ladea. Bustul a fost turnat în bronz și a fost amplasat pe un soclu pro-

³ Arh. St. Timișoara, fond Primăria municipiului Timișoara, dosar 23/1944, f. 5; dr. Nicolae Iliescu, *Timișoara*, monografie istorică, vol. I, Timișoara, 1943, p. 353;

⁴ Arh. St. Buc., Inv. 819, fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 68/1937, f. 265: „*Realitatea ilustrată*“, an VIII, nr. 410, 28 noiembrie 1934, p. 3;

⁵ „*Universul*“ an 51, nr. , 23 noiembrie 1934, p. ; Ibidem, an 55, nr. 371, 5 noiembrie 1938, p. 10: „*Calendarul Universul 1936*“, p. 82; Arh. St. Arad, Biblioteca 5108, Trei ani de gospodărie (1934—1936) Realizări edilitare, Timișoara, 1936, p. 74, foto 75. Menționează prezența bustului Vicențiu Babeș începând cu anul 1935;

⁶ Arh. St. Buc., inv. 819 fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 93/1938, vol. II, f. 242, 243, foto: Negoită Lăptoiu, Romul Ladea, Buc., 1985, p. 57;

iectat⁷ de arhitectul Silvestru Rafiroiu din Serviciul tehnic al municipiului Timișoara. Placa de pe mormânt a fost dăltuită în piatră tot de sculptorul Romul Ladea.

Cele propuse de Cercul Juridic Bănățean fuseseră aduse⁸ la cunoștința lui Nicolae Iorga la 18 august 1938 menționându-se că ele erau o componentă a actelor de cinstire ale jurnaliștilor patrioți. Se preconiza dezvelirea acestora la 2 octombrie 1938. La 31 august 1938 Comisia Superioară a Monumentelor Publice solicita⁹ inițiatorilor dosarul acțiunii care urma să includă schița de ansamblu, proiectul soclului, fotografia bustului. La 20 septembrie 1938, C.S.M.P. prin Jurnalul nr. 241 aprobă¹⁰ lucrările impunând însă ca soclul să fie executat din piatră. Monumentul a fost amplasat în curtea bisericii. La data anunțată un numeros public a participat la solemnitatea de pomenire.

*
* *

VASILE LUCACIU (21 ianuarie 1852, Apa, județul Satu Mare — 28 noiembrie 1922) doctor în filozofie la Roma cu „Magna cum laudae” preot paroh în parohia Sâncraiu Sălajului, profesor de limba română la liceul din Satu Mare, a fost pe parcursul întregii vieți un militant consecvent pentru unitatea politică a românilor, calificat de către organele represive ale Austro-Ungariei ca „agitator al Daco-României”, fiind „un nou Avram Iancu”¹¹. Pentru asemenea incriminabile fapte a fost permanent supus persecuțiilor, hărțuierilor și întemnițărilor. Într-o asemenea atmosferă se înscriu și anii petrecuți¹² în localitatea Șişești de Maramureș.

Această perioadă l-a definit și ca un prodigios publicist. La numele lui fac referință o serie de evenimente ce au avut ca protagoniști pe conducătorii P.N.R. din Transilvania. A fost o viață de luptă și de înaltă demnitate umană. Din boxa acuzațiilor de la procesul memorandumistilor din Cluj cu anunța¹³ cuvinte ce defineau crezul vieții și luptei sale: „Noi nu cerșim milă de la străini și voim să fim stăpâni pe soarta noastră... ideea libertății este izvorul bogat al virtuții care dă direcție popoarelor... Cele mai frumoase pagini ale istoriei omenirii sunt cele scrise cu sângele vărsat pentru libertate”.

Trecerea anilor de luptă pentru Vasile Lucaciu a oferit prilejul ca visul său să devină realitate, trăind din plin actul solemn de la 1 decembrie 1918. Dar numai după patru ani foștii lui camarazi de luptă, inclusiv din Consiliul Dirigent, l-au condus¹⁴ pe ultimul drum considerând că prin faptele sale merită de la Patrie eternizarea în for public

⁷ Arh. St. Buc., Inv. 819, Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 96/1918, f. 112;

⁸ *Ibidem*, 94/1938, f. 72;

⁹ *Ibidem*, 95/1938, f. 41 v., 48 v.;

¹⁰ *Ibidem*, f. 52;

¹¹ „Calendarul Asociațiunii pe anul bisect 1924”, p. 135;

¹² „Calendar pentru toți românii 1893”, p. 73 foto;

¹³ Dr. Vasile Lucaciu, *luptător activ pentru unirea Românilor*, Cluj-Napoca, 1988, p. 203—207;

¹⁴ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1990/1992 fonduri pentru funeraliile naționale ale preotului Vasile Lucaciu;

pentru a-l prezenta generațiilor viitoare pe cel care a fost „Leul de la Șiştești”. Inițiativa¹⁵ a aparținut prefectului Județului Satu Mare, dr. Octavian Ardelean. Ea a fost formulată la patru ani de la moartea lui Vasile Lucaciu însă ea a început să devină realitate din anul 1935. Concursul lansat¹⁶ a reunit participarea a 14 sculptori. Amintim prezența lui Aurel Popp, Oscar Han, Corneliu Medrea. La 7 octombrie 1935 s-au reunit membrii comitetului de inițiativă constituit în juriu de apreciere al lucrărilor prezente la concurs. Analizând machetele au hotărât încredințarea lucrării sculptorului Corneliu Medrea. Prin macheta prezentată artistul căuta să sugereze privitorului dominanta personajului interpretat. Postura de orator releva acea capacitate a lui Vasile Lucaciu de a vorbi auditoriului în așa fel încât aceștia erau gata a se înrola sub același stindard. Macheta a cunoscut și aprecierea tuturor acelor care au fost integrați în opera de definitivare a lucrării pentru a ajunge în for public. Faptul a fost demonstrat și de reacția muncitorilor de la uzinele Malaxa unde s-a efectuat operațiunea de turnare în bronz. Proporțiile lucrării, cantitatea de metal pus în operă, finisajul preconizat și realizat s-au constituit pentru ei probleme ale unui examen luat cu brio. Facem mențiunea că la această dificilă și pretențioasă prestație personalul uzinei a considerat că această contribuție nu poate fi retribuită, ei efectuând toate operațiunile în mod benevol ca semn de recunoaștere postumă a personalității lui Vasile Lucaciu.

Bucureștenii au beneficiat în vara anului 1936, pentru o perioadă de timp, de prezența statuii într-un amplasament ad-hoc din grădina Ateneului Român. Cei care urmăriseră preocupările artistului pe parcursul anilor și-au putut da seama de evoluția concepțională și artistică înregistrată¹⁷ din anul 1932, când prezentase o primă variantă a viitorului monument. Revenind la anul 1936, menționăm că în timp ce la București era admirată această realizare, la Satu-Mare, în piața Brătianu, azi piața Libertății s-a executat lucrarea la infrastructură și soclu. Lucrările de montare s-au terminat în toamna anului 1936. S-a preconizat¹⁸ inițial ca dezvelirea monumentului să aibă loc la 1 Decembrie 1936. Apropierea datei a impus ca termenul să fie modificat¹⁹ adoptându-se ziua de 13 Decembrie 1936. La căderea pânzei²⁰ ce acoperea simbolul,

¹⁵ Paul Abrudan, *Pentru un monument lui Avram Iancu*, Sibiu, 1972, p. 105, nota 79: „Foaia Poporului”, 27 iunie 1926; „Cele trei Crișuri”, an XII, nr. 11—12, noiembrie—decembrie 1931, p. 154 foto; ibidem, an XI, nr. 9—10, septembrie—octombrie 1930, p. 113; Tiron Albani, *Leul de la Șiştești* — de ce s-a prăbușit monarhia austro-ungară, Oradea, (1936), avînd pe foaia de titlu dedicația: „11 decembrie 1936. Distinsului inițiator al monumentului lui Vasile Lucaciu la Satu Mare. Dr. Octavian Ardelean, prefectul județului Satu Mare. În semn de admirațiune”. T. Albani;

¹⁶ Doru Radosav, *Satu Mare, ghid de oraș*, Buc., 1984, p.

¹⁷ „Artă plastică”, an X, nr. 4, 1963, p. 202, părintele Lucaci de Cornel Medrea, realizare din 1932: „Arta”, an XXXIII nr. 3, 1985, p. 13; ibidem, an XXXV, nr. 3, 1988, p. 7; ibidem an XXV, nr. 12, 1978, p. 6—7, I. Frîncu, *La monumentul lui Vasile Lucaciu*, p. 6, foto studiu pentru portretul lui Vasile Lucaciu, păstrat în colecția Muzeului Militar Național;

¹⁸ „Albina”, an XXXIX, nr. 47, 27 noiembrie 1936, p. 751;

¹⁹ 48, p. 754 acțiune amînată pentru 13 decembrie: „Universul”, an 53, nr. 343, sîmbătă 12 decembrie 1936, p. 7 evocare făcută de G. Lungulescu; Arh. St. Suceava, fond Primăria Suceava, dosar 5/1936, f. 121, 122, invitația-program;

²⁰ „Universul”, an 53, nr. 346, 15 decembrie 1936, p. 1, 3 „Calendarul Universul” 1938, p. 99;

cei peste 30 000 de participanți la solemnitatea dezvelirii monumentului, au putut admira impresionanta²¹ statuie cu soclu având înălțimea de peste 9 metri. În acea zi de duminică, mai mulți vorbitori au conferit prin cuvintele anunțate aprecieri relevante. Reținem printre altele cuvântarea²² profesorului Carol Weiser care în calitate de șvab a vorbit despre raporturile dintre români și șvabi apreciind optica lui Vasile Lucaciu și în această problemă. Tot cu acest prilej, Alexandru Lapedatu în cuvântarea sa a evidențiat²³ trăsăturile morale ale lui Vasile Lucaciu.

În atmosfera acestei mari sărbători naționale se înscrie și cuvântarea²⁴ lui Vasile Scurtu ținută la Adunarea Generală a Ligii Antirevizioniste Române din Satu-Mare în care a tratat „Problema Națională la granița de vest”. Și tot în acest context se înscriu²⁵ și aprecierile lui Nicolae Iorga formulate în articolul „Simbolul de la Satu-Mare”. El enunță și următoarea apreciere: „Era un om ca oricare și mare dovadă de înțelepciune, nu și-a dat osteneala să pară a fi mai mult decât era”.

Monumentul de la Satu-Mare ridicat prin subscripție publică, încorporând o investiție²⁶ de 1 120 000 lei (valoarea leului la nivelul anilor 1936—1938) menit a fi simbolul paternității pentru cinstirea marelui luptător a trebuit însă să fie salvat²⁷ de la iminenta distrugere, reușindu-se a fi demontat și evacuat de către organele administrației românești din teritoriul smuls din trupul țării prin Diktatul de la Viena. În acest context, la 30 septembrie 1940, primăria din Beiuș solicita²⁸ aducerea și montarea provizorie a statuii lui Vasile Lucaciu ce fusese dusă la Lugoj. Demersurile n-au primit în ultima instanță aprobarea din partea Ministerului Cultelor și Artelor astfel că până în anul 1942 ea a rămas

²¹ Arh. St. Buc., Inv. 819, fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 68/1937, f. 169, menționat eronat Constantin, precizând că soclu+statuia = 9,5 m; Arh. St. Ploiești, Biblioteca II 1210, Inv. 4926, „Muzica și poezia”, an II, nr. 12, decembrie 1936, p. 28; Arh. St. Buc., inv. 819, fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 91/1937, f. 175, raport din 15 iunie 1937 al Prefecturii județului Satu Mare care precizează că sub controlul și sub îndrumarea acestei instituții s-a realizat monumentul Vasile Lucaciu.

²² „Calendarul Ardealului 1943”, p. 217;

²³ Alexandru Lapedatu, *Scriseri alese, articole, cuvântări, amintiri*, Cluj, 1985, p. 38, nota 81: „Viitorul”, 16 decembrie 1936;

²⁴ Arh. St. Iași, Biblioteca 5610, Vasile Scurtu, *Problema națională la granița de vest*, Buc., 1937;

²⁵ Nicolae Iorga, *Oameni care au fost*, vol. IV, Buc., 1939, f. 194—195, Simbolul de la Satu Mare (Vasile Lucaciu); Idem, *Pagini alese*, vol. II, Buc., 1965, p. 98—99;

²⁶ Arh. St. Buc., inv. 819, fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 68/1937, f. 169; „Viitorul”, an XXVIII, nr. 8687, 16 decembrie 1936; Negoiță Lăptoiu, Monumentul Elocinței: Vasile Lucaciu de Cornel Medrea, în: „Studii și comunicări”; II, Satu Mare, 1972, p. 354—359; colonel dr. Florian Tucă, Mircea Cociu, Monumente ale anilor de luptă și jertfă, Buc., 1983, p. 330; Marin Mihailescu, Cornel Medrea, Buc., 1986, foto machetele;

²⁷ Arh. St. Buc., inv. 819, fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 90/1940, f. 48, corespondența între Ministerul de Interne, Direcția Administrației de Stat și Ministerul Cultelor și Artelor la 19 septembrie 1940 prin care aducea la cunoștință că Prefectura județului Satu Mare a evacuat cu unitățile administrative și statuia lui Vasile Lucaciu cu destinația Lugoj, propunând a fi așezată la București sau la Beiuș.

²⁸ Arh. St. Oradea, Prefectura jud. Bihor, f. 19, 20; Ibidem Acte Confidențiale, inv. 182, fond 12, dosar 20/1920—1940;

la Lugoj, de unde a fost mutată la Alba Iulia.²⁹ Ca student am avut prilejul ca în cadrul unei excursii de documentare la Alba Iulia în anul 1956 să remarc prezența ei „depozitată” pe malul unui șanț de apărare al cetății. În anul 1958 statuia a fost transferată³⁰ la București fiind depusă la orizontală în curtea Muzeului Cornel Medrea. Era pe această cale cel puțin salvată de la o eventuală rețopire pentru „valorificarea” metalului. Aici era cel puțin un adăpost pentru viitoarele zile mai bune. A fost o formulă de protejare pentru ca în anii care se întrevădeau favorabili să revină la locul ce o consacrase ca simbol al simțirii românești. Evenimentul reparator s-a petrecut la 29 noiembrie 1967 când era remontată în vechiul amplasament. Precizăm că soclul pe un solid radier are dimensiunile de $4,50 \times 1,58 \times 1,90$ metri. Pe soclu se află un basorelief redând un soldat român care impunge cu sulița un balaur.

Considerăm necesar să facem o precizare menită a înlătura o confuzie. În ultimele decenii atunci când se face referire la monumentul Vasile Lucaciu de la Satu-Mare se afirmă³¹ că în conjunctura anului 1940 acesta ar fi rămas sub ocupația hortystă care a demontat-o și a trimis-o în România. Documentele timpului au evidențiat³² cu prisosință soarta monumentelor care în condițiile începutului de septembrie 1940 n-au putut fi demontate și evacuate. Dinamitarea a fost măsura luată de ocupanți împotriva unor asemenea prezențe românești evocând oameni și fapte. Măsura radicală fiind aplicată chiar atunci când simbolul era redat printr-o cruce.³³

Și tot la Satu-Mare, privirea trecătorului este reținută de prezența³⁴, începând din anul 1968, pe zidul clădirii care a găzduit ultimii ani ai vieții lui Vasile Lucaciu (1920—1922) a unei plăci evocatoare. Clădirea se află în bulevardul Republicii nr. 11.

În localitatea Apa, în centrul comunei, se află casa copilăriei lui Vasile Lucaciu. Din 1980 aici funcționează o unitate muzeală menită a-i evoca anii de luptă pentru cauza națională. În ambianța casei memoriale se află³⁵ și creația sculpturală evocându-l pe militantul pentru libertate și unitate națională.

La Sisești, județul Maramureș, din anul 1972 este prezentă³⁶ realizarea în piatră a sculptorului George Abrihan pentru a-l evoca pe „Leul de la Sisești”.

²⁹ Arh. St. Buc., inv. 819, Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 90/1943, f. 186, Cornel Medrea se referea la problema amplasamentului statuii Vasile Lucaciu la Alba-Iulia, arătând ce măsuri trebuie luate;

³⁰ Doru Radosav, *op. cit.*, p. 59;

³¹ Idem;

³² Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, Acte Confidențiale, inv. 182, dosar 62/1940, 1944;

³³ Virgiliu Z. Teodorescu, *Mărturii referitoare la monumentele de for public mureșene*, comunicare prezentată la 31 mai 1991 la Sesiunea de la Arhivele Statului Tirgu Mureș;

³⁴ Doru Radosav, *op. cit.*, p. 64—65;

³⁵ Idem, p. 98;

³⁶ Județele Patriei Maramureș, Buc., 1980, foto bustul Vasile Lucaciu; colonel dr. Florian Tucă, Mircea Cociu, *Monumente ale anilor de luptă și jertfă*, Buc., 1983, p. 358;

ȘTEFAN CICIO POP (1 aprilie 1865 Sigău—16 februarie 1936 Arad), eminentă personalitate a vieții politice, luptător pentru cauza românilor din Transilvania, până la cel de al doilea război mondial, a fost onorat la loc de cinste, bustul lui fiind amplasat³⁷ în vestibulul palatului Parlamentului României. Sculptura a fost realizată de Oscar Han.³⁸ Nu deținem date referitoare la soarta acestui bust.

IOAN RAȚIU (1828 Turda — 1902 Sibiu), omul politic ce a militat consecvent pentru acțiune, întemeietor al P.N.R. și președinte al acestuia în perioada anilor 1892—1902, promotor al elaborării³⁹ și difuzării Memorandumului a fost conducătorul delegației care s-a deplasat la Viena pentru a-l înmâna împăratului.

Biroul avocaților din Turda a inițiat⁴⁰ ridicarea unui monument prin care să i se aducă cinstirea cuvenită cu ocazia centenarului nașterii sale. Lucrarea a fost încredințată spre realizare⁴¹ sculptorului Cornel Medrea. Sumele au fost obținute prin subscripție publică. La 9 iunie 1930 monumentul a fost dezvelit la Turda⁴² reunind o numeroasă participare. Cu acest prilej a luat cuvântul Ion Agîrbiceanu ca reprezentant al ASTREI care a elogiât memoria lui Ioan Rațiu ca bun român. Din partea Academiei Române a participat Emil Racoviță.

Amintim prezența la Sibiu⁴³ în cimitirul bisericii ortodoxe din strada Reconstrucției nr. 17 a obeliscului care marchează locul de veac a lui Ioan Rațiu. El a fost executat din marmură neagră, amplasat pe un soclu de piatră.

Și au fost ei mulți și buni care să-și merite de la patrie cinstirea cuvenită. Viitoarele generații vor ști să-i onoreze.

*
* *

³⁷ Grigore Ionescu, *București*, ghid, Buc., 1938, p. 256—257, Camera Deputaților, bust turnat în bronz;

³⁸ Marin Mihalache, *Oscar Han*, Buc., 1985 nu o menționează;

³⁹ Calendar pentru toți românii 1983, p. 80—81, foto — E. și I. Rațiu; Arh. St. Buc., inv. 1231, fond dr. C. I. Istrati, nr. 9, scrisoarea dr. C. I. Istrati adresată lui Emilia Rațiu prin care prezentându-i condoleanțe elogiază memoria celui care a fost un bun român;

⁴⁰ Paul Abrudan, *op. cit.*, p. 109, 110 consemnează ca dată a dezvelirii luna noiembrie 1929;

⁴¹ Negoită Lăptoiu, *Romul Ladea*, Buc., 1985, p. 94; Arh. St. Buc., inv. 319, fond Ministerul Cultelor și Artelor, Departamentul Artelor, dosar 68/1937, f. 4, menționează ca dată a dezvelirii ziua de 9 iunie 1930, monumentul având înălțimea de 7 metri, a fost evaluat la suma de 650 000 lei; f. 9 fotografia monumentului se remarcă pe soclu prezența basoreliefurilor turnate în bronz, amenajarea zonei;

⁴² *Analele Academiei*, tom LI, p. 1, 1931, p. 4—5, 8—9, la 9 iunie 1930 centenarul sărbătorit la Turda pentru cinstirea lui Ioan Rațiu; *Calendarul Astrei* 1931, an XX, p. 43, fotografie a monumentului Ioan Rațiu cu foarte multe coroane; *Universul*, an 55 nr. 118, 2 mai 1938, p. 14, foto statuia Ioan Rațiu din Turda; la sesiunea 150 de ani de la nașterea dr. Ioan Rațiu organizată la 9 mai 1978 la Turda, prof. V. Vișinescu de la școala generală nr. 6 Turda a făcut o incursiune în istoria monumntului; Ioan V. Lupescu *Monumentele Unirii*, Buc., 1985, p. 222 monument amplasat în Piața centrală a orașului, statuie bronz, pe soclu un basorelief redând o scenă din timpul procesului memorandumului, textul de pe soclu este concludent: „Dr. Ioan Rațiu. Existența unui popor nu se discută, ci se afirmă!”;

⁴³ Alexandru Avram, *Vasile Crișan*, Sibiu — ghid de oraș; Buc., 1983, p. 107;

Cinstirea memorandistului MIHAIL VELICIU a preocupat pe urmași manifestându-se prin realizarea unui bust care a fost dezvelit⁴⁴ în al 40-lea an de la procesul desfășurat la Cluj împotriva celor care l-au redactat și difuzat. În localitatea Chișinău Criș, județul Arad a avut loc solemnitatea dezvelirii la 24 octombrie 1934 a bustului Mihail Veliciu realizat de sculptorul bănățean Andrei Gal.⁴⁵

SYMBOLES DU FORUM PUBLIQUE DEDIES A L'HONNEUR DES PARTICIPANTS AU MEMORANDUM

(Résumé)

Dans l'article sont mentionnés des symboles de forum public dédiés aux lutteurs conséquente du mouvement du Mémorandum et auxquels on a dédié les monuments soit par les contemporains de ces grandes personnalités, soit leurs descendants. Ainsi on parle du monument collectif de Lipova (le croix de „la Rugă”), ou de ceux en mémoire de Vicențiu Babeș de Timișoara, la buste de même de Hodoni; dr. Vasile Lucaciu (Satu Mare, Apa et Șișești — dep. Maramureș); Ștefan Cicio Pop (București), Ioan Rațiu (1828—1902) à Turda et Sibiu, ainsi que le buste Mihail Veliciu de Chișinău-Criș, inagure le 24 octobre 1934.

⁴⁴ Arh. St. Buc. inv. 819, fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 82/1934, f. 60—61; Universul, an 51, nr. 292, 25 octombrie 1934; Realitatea ilustrată, an VIII, nr. 406, 31 octombrie 1934, p. 13, foto bustul Mihail Veliciu;

⁴⁵ Virgiliu Z. Teodorescu, *Informații referitoare la activitatea desfășurată de către Comisia superioară a monumentelor publice*, în: Revista Arhivelor, an XII, 1969, nr. 1, p. 129—134.